

دانشگاه سوادکوه

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

عنوان

بررسی حقوقی فقهی شکنجه در حقوق ایران

استاد راهنما

آقای دکتر علی اکبر ایزدی فرد

استاد مشاور

آقای دکتر کیومرث کلانتری

نگارنده

جلال الدین صمصامی

پایان نامه‌ی دوره‌ی کارشناسی ارشد

۱۳۸۹

سلامت و رفاهیت

تقدیم به پدر و مادر عزیزم

تقدیر و سپاس:

بر خود لازم می دانم از جناب دکتر علی اکبر ایزدی فر، استاد محترم راهنما، به خاطر راهنمایی های علمی و ارزنده و جناب دکتر کیومرث کلانتری، استاد محترم مشاور، به خاطر مشاورت های مفید و علمی سپاسگزارم.

چکیده

شکنجه از زمره‌ی مهم‌ترین جرایم علیه حقوق بشر می‌باشد. مبنای عدم مشروعیت این عمل، توهین به کرامت و شرافت انسان است. نهادهای حقوق بشری تلاش‌های زیادی را در جهت محو کردن شکنجه از زندگی بشر انجام داده‌اند. این تلاش‌ها از نظر تئوریک دارای آثار بسیار مطلوبی بوده است. به طوری که امروزه قبح شکنجه امری مسلم بوده و هیچ دولت یا حکومتی نمی‌تواند زشتی این عمل را مورد تردید قرار دهد. ولی در عمل به واسطه‌ی محدودیت‌هایی که در ملزم کردن دولت‌ها بر تعهدات خود و رعایت قواعد بین‌المللی وجود دارد، این پدیده‌ی شوم همچنان به حیات خود ادامه می‌دهد.

نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران با صراحت تمام و به طور مطلق، شکنجه را ممنوع اعلام کرده است. مبنای این حکم را می‌توان در مفاهیم مقدس مکتب اسلام جستجو کرد. عموم و اطلاق ادله‌ی استنباط احکام شرع، ایراد هر نوع اذیت و آزار نسبت به انسان‌ها را ممنوع دانسته‌اند. هدف از این تحریم حفظ حرمت و شأن انسان می‌باشد. مفهوم ممنوعیت اعمال شکنجه در تعالیم اسلامی بسیار وسیع‌تر از مفهومی است که قواعد حقوق بشری ارائه می‌دهند. حساسیت تعالیم اسلام در حرمت ایراد اذیت و اذیت نسبت به دیگران تا جایی است که در بحث اجرای مجازات‌های بدنی، که اصل آنها بر ایراد اذیت و آزار بدنی نسبت به مجرم نهاده شده است نیز آثاری را از جهت تعیین احکام خاص به جای گذاشته است.

نظام کیفری ایران به متابعت از اصول اساسی نظام حقوقی ایران و در راستای حمایت کیفری از اصول ۲۲-۲۳-۲۴-۳۲-۳۶-۳۹ و بخصوص اصل ۳۸ قانون اساسی، اقدام به جرم‌انگاری شکنجه کرده است. هرچند در قوانین ایران تعریفی جامع از جرم شکنجه به عمل نیامده است؛ ولی با توجه به اصول قانون اسلامی می‌توان گفت شکنجه عبارت است از: اعمال عمدی درد و رنج روحی یا جسمی بر فرد با هدف اخذ اقرار، شهادت، سوگند یا کسب هرگونه اطلاعات دیگر، به وسیله یا به دستور مأموران دولتی. ماده‌ی ۵۷۸ قانون مجازات اسلامی جرم شکنجه را مورد حکم قرار داده است. این ماده به واسطه‌ی نواقصی که دارد نمی‌تواند ضمانت اجرایی شایسته‌ای برای اصل ۳۸ قانون اساسی باشد. ولی به هر حال با عنایت به این که اصل ۳۸ قانون اساسی به نحو مطلوبی مسئله‌ی ممنوعیت مطلق شکنجه را مطرح کرده است، با اصلاح قوانین عادی و هم‌سو کردن آنها با اصول قانون اساسی، می‌توان قدم بزرگی در پیش‌گیری از ارتکاب این جرم برداشت.

واژه‌های کلیدی

شکنجه - حقوق اسلام - فقه - حقوق ایران - حقوق بشر

فهرست مطالب

مقدمه..... ۱

فصل اول

مفاهیم، پیشینه‌ی و ضرورت ممنوعیت شکنجه

مبحث اول: تبیین ماهیت شکنجه و تعاریف مرتبط با آن..... ۷

گفتار اول: تعریف شکنجه، واژه‌های مرتبط با آن و تعیین صور خاص شکنجه..... ۷

الف: تعریف شکنجه..... ۷

۱- تعریف لغوی شکنجه..... ۷

۲- تعریف اصطلاحی شکنجه..... ۸

ب: تعریف حقوق بشر..... ۱۰

ج: صور خاص شکنجه..... ۱۱

۱- خشونت علیه زنان..... ۱۲

۲- کودک آزاری..... ۱۲

۳- ژنوساید (نسل کشی)..... ۱۳

۴- آپارتاید (تبعیض نژادی)..... ۱۴

۵- انجام آزمایشات غیرقانونی..... ۱۴

گفتار دوم: انواع شکنجه و علل توسل به آن..... ۱۷

الف: انواع شکنجه..... ۱۷

۱- شکنجه‌ی جسمی..... ۱۷

- ۱-۱- شکنجه‌ی جسمی مستقیم ۱۸
- ۱-۲- شکنجه‌ی جسمی غیر مستقیم ۱۸
- ۲- شکنجه‌ی روحی ۱۸
- ۲-۱- شکنجه‌ی روحی مستقیم ۱۹
- ۲-۲- شکنجه‌ی روحی غیر مستقیم ۲۰
- ج: علل توسل به شکنجه ۲۰
- ۱- شکنجه با هدف تسریع روند دادرسی ۲۱
- ۲- تنبیه و مجازات مجرم ۲۲
- ۳- عوامل روانی و اجتماعی ۲۳
- ۴- سایر اهداف اعمال شکنجه ۲۳
- مبحث دوم: ضرورت ممنوعیت شکنجه، پیشینه و روند ممنوعیت آن در ایران و جهان ۲۵
- گفتار اول: ضرورت ممنوعیت شکنجه ۲۵
- الف: ضرورت ممنوعیت شکنجه، به عنوان جرمی علیه کرامت و مقام انسانی ۲۵
- ب: ضرورت ممنوعیت جرم شکنجه از دیدگاه اسلام ۲۷
- ج: ضرورت ممنوعیت جرم شکنجه در جهان ۲۹
- گفتار دوم: وضعیت شکنجه در ادوار مختلف تاریخ ۳۱
- الف: سیر تاریخی شکنجه در جهان ۳۱
- ۱- شکنجه در عهد قدیم ۳۲
- ۲- شکنجه در قرون وسطی ۳۲
- ۳- شکنجه پس از قرون وسطی ۳۳
- ب: سیر تاریخی شکنجه در ایران ۳۴
- ۱- وضعیت شکنجه در ایران قبل از اسلام ۳۵
- ۱-۱- شکنجه در دوران هخامنشیان ۳۵
- ۱-۲- شکنجه در دوران ساسانیان ۳۷
- ۲- وضعیت شکنجه در ایران بعد از اسلام ۳۸

۳۸.....	۲-۱- شکنجه در دوره امویان.....
۴۰.....	۲-۲- شکنجه در دوره عباسیان.....
۴۱.....	۲-۳- شکنجه در دوران عثمانی.....
۴۲.....	۲-۴- شکنجه در دوران صفویه.....
۴۳.....	۲-۵- شکنجه در دوران قاجار.....
۴۴.....	۲-۶- شکنجه در دوران پهلوی.....
۴۵.....	گفتار سوم: سیر تاریخی منع شکنجه.....
۴۶.....	الف: سیر تاریخی منع شکنجه در جهان.....
۴۹.....	ب: سیر تاریخی منع شکنجه در ایران.....
۵۱.....	ج: سیر تاریخی منع شکنجه در اسلام.....

فصل دوم

وضعیت شکنجه در اسناد بین‌المللی و رویکرد نظام کیفری ایران در قبال آن

۵۶.....	مبحث اول: شرایط تحقق شکنجه بر اساس اسناد بین‌المللی، و نهادهای ناظر بر منع شکنجه.....
۵۶.....	گفتار اول: شرایط تحقق شکنجه بر اساس اسناد بین‌المللی.....
۵۶.....	الف: ویژگی‌های کلی قاعده‌ی منع شکنجه.....
۵۷.....	۱- مطلق بودن قاعده‌ی منع شکنجه.....
۵۷.....	۱-۱- اطلاق ممنوعیت شکنجه در معاهدات و اسناد بین‌المللی.....
۵۹.....	۱-۲- اطلاق ممنوعیت شکنجه در رویه‌ی قضایی.....
۶۰.....	۲- تمایز میان اعمال مجازات‌های خشن و اعمال شکنجه.....

- ۳- ارزش قاعده‌ی منع شکنجه به عنوان قاعده‌ی آمره و تعهد ۶۲
- ۳-۱- مفهوم قاعده‌ی آمره و تعهد ۶۳
- ۳-۲- جایگاه قاعده‌ی منع شکنجه به عنوان قاعده‌ی آمره و تعهد ۶۵
- ب: شرایط خاص ارتکاب شکنجه بر اساس کنوانسیون ۱۹۸۴ ..... ۶۶
- ۱- شدت داشتن فعل منجر به شکنجه ۶۶
- ۲- رابطه‌ی شخص مرتکب شکنجه با حکومت ۶۷
- ۳- لزوم عمدی بودن و وجود انگیزه‌ی خاص در مرتکب شکنجه ۶۸
- گفتار دوم: نهادهای ناظر بر منع شکنجه در اسناد بین‌المللی ۶۹
- الف: کمیته‌ی ضد شکنجه ۶۹
- ۱- ترکیب و آئین کار کمیته‌ی ضد شکنجه ۷۰
- ۱-۱- ترکیب کمیته‌ی ضد شکنجه ۷۰
- ۲-۱- آئین کار کمیته ۷۱
- ۲- وظایف و صلاحیت‌های کمیته‌ی ضد شکنجه ۷۱
- ۲-۱- بررسی گزارش‌های دولت‌های عضو کنوانسیون ۷۱
- ۲-۲- پی‌گیری در خصوص خبر وجود شکنجه ۷۲
- ۲-۳- رسیدگی به شکایت دولت‌های عضو کنوانسیون علیه یکدیگر ۷۳
- ۲-۴- رسیدگی به شکایت افراد یا گروه‌های علیه یک دولت عضو کنوانسیون ۷۳
- ۳- شیوه‌های اعمال نظارت کمیته‌ی ضد شکنجه ۷۴
- ب - سایر نهادهای بین‌المللی فعال در زمینه‌ی منع شکنجه در اسناد بین‌المللی ۷۵
- ۱- کمیته‌ی حقوق بشر ۷۵
- ۲- کمیته‌ی نظارت بر اجرای حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ۷۶
- ۳- کمیته‌ی مقابله با تبعیض علیه زنان ۷۷
- ۴- کمیته‌ی حقوق کودک ۷۸
- ۵- کمیته‌ی محو هر نوع تبعیض نژادی ۷۸
- مبحث دوم: ارکان و نهادهای مقابله با اعمال شکنجه در حقوق کیفری ایران ۸۰

- گفتار اول: ارکان جرم شکنجه بر اساس حقوق کیفری ایران..... ۸۰
- الف: رکن قانونی جرم شکنجه..... ۸۰
- ۱- ممنوعیت اعمال شکنجه در قوانین غیر کیفری ایران..... ۸۰
- ۲- نصوص قانونی در خصوص شکنجه در حقوق کیفری ایران..... ۸۱
- ب: رکن مادی جرم شکنجه..... ۸۴
- ۱- مسائل مربوط به فعل ارتكابی در جرم شکنجه..... ۸۴
- ۱-۱- غیر قانونی بودن فعل ارتكابی..... ۸۴
- ۱-۲- نوع فعل در جرم شکنجه..... ۸۵
- ۱-۲-۱- نوع فعل به لحاظ فعل مثبت یا ترک فعل بودن..... ۸۶
- ۱-۲-۱-۱- فعل مثبت..... ۸۶
- ۱-۲-۱-۲- ترک فعل..... ۸۶
- ۱-۲-۱-۳- فعل ناشی از ترک فعل..... ۸۷
- ۱-۲-۲- نوع فعل به لحاظ مادی یا غیرمادی بودن..... ۸۸
- ۱-۲-۳- نوعی بودن یا شخصی بودن فعل در جرم شکنجه..... ۹۰
- ۲- مسائل مربوط به مرتکب و بزه‌دیده‌ی جرم شکنجه..... ۹۳
- ۲-۱- وضعیت مرتکب جرم شکنجه..... ۹۳
- ۲-۱-۱- مباشرت و تسبیب در ارتكاب جرم شکنجه..... ۹۳
- ۲-۱-۲- ویژگی‌های مرتکب جرم شکنجه..... ۹۶
- ۲-۲- ویژگی‌های بزه‌دیده‌ی جرم شکنجه..... ۹۹
- ۳- سایر شرایط لازم برای تحقق جرم شکنجه..... ۱۰۰
- ۳-۱- حصول رنج و ایداء به عنوان نتیجه‌ی جرم شکنجه..... ۱۰۰
- ۳-۲- احراز رابطه‌ی استناد میان فعل مرتکب و نتیجه‌ی جرم شکنجه..... ۱۰۱
- ج: رکن روانی جرم شکنجه..... ۱۰۲
- ۱- اراده‌ی ارتكاب فعل و قصد مجرمانه در جرم شکنجه..... ۱۰۲
- ۱-۱- اراده‌ی ارتكاب فعل..... ۱۰۳

- ۱-۲- قصد مجرمانه ۱۰۴
- ۲- جایگاه انگیزه در تحقق جرم شکنجه ۱۰۵
- گفتار دوم: نهادهای مقابله با شکنجه در حقوق کیفری ایران ۱۰۷
- الف: محاکم قضائی ۱۰۷
- ب: سایر نهادهای مقابله با شکنجه ۱۱۰
- ۱- سازمان بازرسی کل کشور ۱۱۱
- ۲- کمیسیون تحقیق و تفحص ۱۱۲
- ۳- کمیسیون اصل ۹۰ قانون اساسی ۱۱۳

فصل سوم

تبیین رویکرد نظام حقوق کیفری اسلام در قبال شکنجه

- مبحث اول: تبیین ابعاد مختلف ممنوعیت شکنجه در حقوق کیفری اسلام ۱۱۷
- گفتار اول: ممنوعیت اعمال شکنجه نسبت به اقشار خاص ۱۱۷
- الف: منع توسل به شکنجه در رفتار با بردگان و اسرای جنگی ۱۱۷
- ۱- دیدگاه اسلام راجع به منع شکنجه‌ی اسیران جنگی ۱۱۸
- ۱-۱- رفتار با اسیران جنگی از نظر اسلام ۱۱۸
- ۱-۲- حق شکنجه نشدن اسیران جنگی از نظر اسلام ۱۲۱
- ۲- دیدگاه اسلام راجع به منع شکنجه‌ی بردگان ۱۲۱
- ۲-۱- راه‌های اسلام برای مبارزه با برده‌داری ۱۲۲
- ۲-۲- ممنوعیت شکنجه‌ی بردگان و آزاد سازی آنها از طریق صرف زکات یا تکلیف ۱۲۵
- ب: ممنوعیت خشونت و به کارگیری شکنجه در رفتار با زنان ۱۲۶
- ۱- شکنجه و خشونت علیه زنان در جهان ۱۲۷

- ۲- دیدگاه اسلام راجع به ممنوعیت شکنجه‌ی زنان ۱۲۸
- ۲-۱- مقایسه‌ی حقوق زنان از دیدگاه اسلام و غرب ۱۲۸
- ۲-۲- ممنوعیت توسل به شکنجه در تأدیب همسر ۱۳۰
- گفتار دوم: ممنوعیت ایذاء نامتعارف در اجرای مجازات های بدنی ۱۳۲
- الف: ممنوعیت اجرای حدود در سرما و گرمای شدید ۱۳۴
- ب: ممنوعیت اجرای حد در زمان حمل، نفاس و رضاع ۱۳۵
- ج: ممنوعیت اجرای حد بر مریض و مستحاضه ۱۳۷
- مبحث دوم: بررسی نظریات فقهی مربوط به اعمال شکنجه در امر دادرسی و تبیین آثار آنها ۱۳۸
- گفتار اول: تبیین نظریات فقهی در باب اعمال شکنجه در امر دادرسی ۱۳۸
- الف: تعیین حدود بحث و تبیین ارکان جرم شکنجه از منظر مکتب اسلام ۱۳۸
- ۱- تعیین حدود بحث ۱۳۸
- ۲- ارکان جرم شکنجه در نظام حقوقی اسلام ۱۳۹
- ۲-۱- رکن قانونی جرم شکنجه ۱۳۹
- ۲-۲- رکن مادی جرم شکنجه ۱۴۱
- ۲-۳- رکن معنوی جرم شکنجه ۱۴۲
- ب: مفهوم و جایگاه نظریه‌ی حرمت و نظریه‌ی جواز اعمال شکنجه در فقه ۱۴۳
- ۱- نظریه‌ی حرمت شکنجه ۱۴۳
- ۱-۱- مفهوم نظریه‌ی حرمت شکنجه ۱۴۳
- ۲-۱- استدلال‌های قائلین به نظریه‌ی حرمت شکنجه ۱۴۴
- ۱-۲-۱- توجه به موقعیت انسان و هدف از آفرینش وی در مکتب اسلام ۱۴۵
- ۱-۲-۲- دلالت ادله‌ی چهارگانه بر حرمت شکنجه ۱۴۷
- ۱-۲-۱- کتاب و سنت ۱۴۸
- ۱-۲-۲- اجماع و عقل ۱۴۹
- ۲- نظریه‌ی جواز شکنجه ۱۵۱
- ۲-۱- مفهوم نظریه‌ی جواز شکنجه ۱۵۱

- ۱-۱-۲- مبنا و مسئول اعمال شکنجه بر اساس نظریه‌ی جواز شکنجه ۱۵۱
- ۱-۲-۲- شرایط اعمال شکنجه بر اساس نظریه‌ی جواز شکنجه ۱۵۲
- ۱-۳-۲- تفکیک میان تعذیب مستنکف از ادای تکلیف و اعمال شکنجه ۱۵۳
- ۱-۳-۱-۲- طرح موضوع و تبیین ادله‌ی موجود ۱۵۳
- ۱-۳-۲-۲- نقد موضوع و نتیجه‌گیری ۱۵۵
- ۲-۲- دلایل قائلین به این نظر ۱۵۶
- ۲-۲-۱- دلایل مرتبط با منفعت اجتماعی ۱۵۶
- ۲-۲-۲- سایر ادله‌ی مورد استناد ۱۵۷
- گفتار دوم: اثر اقرار ناشی از شکنجه ۱۵۸
- الف: جایگاه اقرار در بین ادله‌ی اثبات دعوا ۱۵۸
- ب: دیدگاه نظریات ممنوعیت و جواز شکنجه راجع به حجیت اقرار حاصل از شکنجه ۱۶۰
- ۱- دیدگاه نظریه‌ی ممنوعیت شکنجه ۱۶۰
- ۲- دیدگاه نظریه‌ی جواز شکنجه ۱۶۲
- ج: رویکرد نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران راجع به اثر اقرار ناشی از شکنجه ۱۶۴
- گفتار سوم: راه کارهای حمایت از قائده‌ی منع شکنجه در نظام حقوقی اسلام ۱۶۵
- الف: پیش‌بینی ضمانت اجرا برای اعمال شکنجه ۱۶۵
- ب: توجه به اخلاق به عنوان یک عامل بازدارنده از گناهان ۱۶۷
- ج: تأسیس نهاد امر به معروف و نهی از منکر ۱۶۹
- د: اندیشه‌ی تشکیل حکومت اسلامی ۱۶۹
- نتیجه‌گیری و پیشنهادات ۱۷۱
- الف: نتیجه‌گیری ۱۷۲
- ب: پیشنهادات ۱۷۵
- منابع و مآخذ ۱۷۶

الف: بیان مسأله

شکنجه به عنوان ایراد آزار و رنج جسمی یا روحی بر متهمین، جهت کسب اقرار و یا روشی خشونت‌آمیز در اعمال مجازات‌های وحشیانه نسبت به مجرمین، در تمامی ادوار تاریخ گریبان‌گیر انسان‌ها بوده است. این روش گاه جهت انجام تحقیقات، گرفتن اقرار، شهادت و... در بازجویی‌های متهمین مورد استفاده قرار می‌گرفته و گاهی به عنوان مجازات به کار می‌رفته است.

اگرچه حتمیت در کشف و تعقیب جرائم، تأثیر بسزایی در کاهش آنها دارد، ولی نمی‌توان خشونت در این مرحله را مجاز شمرد. در واقع نمی‌توان به بهانه‌ی صیانت از امنیت جامعه و در راستای کشف جرایم، اصول انسانی را زیر پا نهاده و دست به هر اقدامی زد. همچنین مجازات‌ها نقش مهمی در پیش‌گیری از جرایم دارا می‌باشند؛ ولی این مطلب نمی‌تواند جوازی برای به کارگیری شکنجه گردد. شخصیت انسان دارای احترام فوق‌العاده‌ای بوده که تحت هیچ شرایطی نباید به آن اهانت نمود. به همین جهت است که ادیان الهی و برخی از فیلسوفان و دانشمندان، از قدیم با شکنجه به مخالفت برخاستند.

دین اسلام از جمله ادیانی است که به مبارزه‌ی جدی با انواع شکنجه پرداخته و آن را ممنوع اعلام نموده است. اصل برائت در حقوق جزای اسلامی، سبب ممنوعیت اعمال شکنجه نسبت به متهمان شده است. از طرف دیگر اقرار و شهادت و... که در اثر شکنجه کسب شده باشد، باطل و بی‌اعتبار می‌باشد. این مطلب سبب شده تا شکنجه‌ی متهم در اسلام هیچ جایگاهی نداشته باشد. در حقوق جزای اسلامی، مجازات جرایم، مشخص می‌باشد و هیچ‌کس حق افزون کردن آن و به کارگیری شکنجه را ندارد. این موضوع سبب شده تا شکنجه‌ی مجرمان نیز در دین اسلام جایگاهی نداشته باشد.

قوانین کشور ایران، که منبعث از قوانین اسلامی می‌باشند، نیز شکنجه را ممنوع اعلام نموده‌اند. در این خصوص اصل ۳۸ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران بیان می‌دارد: «هرگونه شکنجه برای گرفتن اقرار و یا کسب اطلاع، ممنوع است. اجبار شخص به شهادت، اقرار، یا سوگند، مجاز نیست و چنین شهادت و اقرار و سوگندی فاقد ارزش و اعتبار است. متخلف از این اصل طبق قانون مجازات می‌شود.» بنابراین سیاست

کیفری دین اسلام و کشور ایران، توسل به شکنجه را در تعقیب و کشف جرایم ممنوع نموده و عدم مجازات مجرم را بر مجازات و شکنجه‌ی بی‌گناهان ترجیح داده است.

ب: اهمیت و ضرورت تحقیق

پیچیده‌ترین و حساس‌ترین مرحله‌ی دادرسی، مرحله‌ی کشف جرم است. کشف جرم نوعی کشف حقیقت است. هرگونه اعمال فشار در این مرحله بر متهمین یا کسانی که اظهارات آنها در طول دادرسی می‌تواند اثر گذار باشد، ممکن است سبب شود که روند دادرسی از حالت کشف حقیقت خارج شود. با توجه به مطلب گفته شده و از آنجایی که تحقق عدالت کیفری همواره در طول تاریخ، آرزوی انسان‌های عدالت‌خواه بوده و هست، حرکت به سمت این اهداف مستلزم پیش‌بینی قواعدی دقیق در راستای پیش‌گیری از اعمال شکنجه می‌باشد.

بحث در مورد شکنجه، چه در مجامع داخلی و چه در مجامع بین‌المللی همیشه بحثی پرجنبال بوده است؛ چرا که این جرم از طرفی به دلیل ارتباط آن با عاملان دولتی و مأموران رسمی و از طرف دیگر به علت ارتباط آن با هتک حرمت و حقوق انسانی، از اهمیت و حساسیت قابل توجهی برخوردار است. بدین سبب است که ممنوعیت شکنجه از مباحث بسیار مهم حقوق می‌باشد.

در شرایط امروزی دو مطلب ضرورت انجام این تحقیق را بیشتر می‌کند. مطلب اول شرایط بین‌المللی و حساسیت نهادهای حقوق بشری در کنترل اعمال دولت‌ها و ممانعت از اعمال شکنجه نسبت به افراد است. در این زمینه تفکیک دقیق میان اعمال مجازات‌های بدنی و مفهوم شکنجه بر مبنای کنوانسیون‌های بین‌المللی می‌تواند بسیار مهم باشد. مطلب دوم مصادف بودن این تحقیق با تصویب لایحه‌ی جدید قانون مجازات اسلامی است. نتایج این تحقیق بخصوص در قسمت مربوط به تعریف و شرایط جرم شکنجه می‌تواند کمکی در جهت هماهنگ کردن قانون با فقه و قواعد بین‌المللی در مسائل مورد بحث باشد.

ج: سوابق تحقیق

در ارتباط با موضوع مورد بحث تحقیقی مستقل با این عنوان انجام نشده است. ولی به هر حال به جهت این- که موضوع پیش رو شکنجه را از دو دیدگاه مورد بررسی قرار خواهد داد، در برخی از این ابعاد سابقه‌ی تحقیق‌های مرتبط دیده می‌شود. اکثر تحقیقات انجام شده، به زبان انگلیسی و فرانسه می‌باشد. همچنین تحقیقاتی نیز به زبان فارسی به شکل ترجمه یا تألیف موجود می‌باشد. به طور مثال می‌توان به کتاب‌های زیر اشاره کرد:

- ۱- تاریخ شکنجه، نوشته شده توسط دکتر مهیار خلیلی، نشر گسترده، منتشر شده در سال ۱۳۵۹
  - ۲- سیاست جنایی ایران، سازمان ملل متحد و شورای اروپا، نوشته شده توسط آقای سید عباس موسوی، نشر خط سوم، منتشر شده در بهار سال ۱۳۸۲.
- علاوه بر کتاب، مقالاتی نیز به زبان فارسی نوشته شده از جمله:

- ۱- جرم شکنجه در حقوق ایران، نوشته شده توسط دکتر محمدهادی صادقی در زمستان، ۱۳۸۱
- ۲- پویایی حقوق بین‌الملل و پایایی شکنجه، نوشته شده توسط دکتر امیرحسین رنجبران در بهار ۱۳۸۷.

د: روش کار

روش تحقیق در این پایان‌نامه روش توصیفی - تحلیلی بوده و اطلاعات به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده‌اند. ابزار گردآوری اطلاعات فیش‌برداری می‌باشد. با توجه به نوع تحقیق، جامعه‌ی آماری وجود نداشته و نمونه‌گیری انجام نمی‌پذیرد. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات نیز تحلیل و مقایسه‌ی مطالب به دست آمده می‌باشد.

ه: حدود پژوهش

بررسی تعاریف موضوع تحقیق، بررسی موضوع شکنجه و جنایات علیه بشریت و مبانی ممنوعیت آن، پرداختن به تجزیه و تحلیل اسناد مختلف جهانی و منطقه‌ای در خصوص منع شکنجه؛ تا از این طریق جایگاه ممنوعیت شکنجه در اسناد بین‌المللی و اعتبار آن روشن گردد. سپس به بررسی ارکان و شرایط لازم برای تحقق جرم شکنجه بر اساس قوانین کیفری ایران پرداخته خواهد شد. در آخر مفهوم شکنجه بر

اساس مبانی شریعت اسلام، نظرات مختلف فقهی راجع به شکنجه و آثار این نظرات در امر دادرسی تبیین خواهد شد.

و: سؤالات و فرضیات تحقیق

سؤالات این تحقیق عبارت‌اند از:

۱- مفهوم شکنجه چیست؟

۲- معیار شکنجه نوعی است یا شخصی؟

در مقابل سؤالات فوق فرضیات ذیل مطرح می‌باشد:

- ۱- شکنجه عبارت است از هر نوع اذیت و آزار جسمی و روحی که مأموران دولت یا صاحبان مقام رسمی و عمومی در ضمن انجام وظیفه یا به مناسبت شغل خود به قصد گرفتن اقرار از متهم مرتکب شوند.
- ۲- معیار شکنجه شخصی است و هر شخصی مطابق روحیات و شخصیت خود و اعتقادات مذهبی و میزان توانایی‌هایش، آستانه مقاومت متفاوتی در برابر انواع مختلف شکنجه‌های روحی و جسمی خواهد داشت.

ز: اهداف و طرح کلی تحقیق

همان‌طور که از سؤالات مشخص است، عمده‌ترین هدف این تحقیق تبیین مفهوم شکنجه می‌باشد. برای این منظور ابتدا باید مفهوم این واژه و شرایط لازم برای تحقق آن از منظر حقوق بین‌الملل تعیین گردد و دیدگاه شریعت اسلام نسبت به شکنجه و شرایط تحقق آن مورد بررسی قرار گیرد. از دیگر اهداف این پژوهش، بررسی شرایط لازم برای تحقق این جرم، از جمله نوعی بودن یا شخصی بودن ملاک شکنجه محسوب کردن عمل، می‌باشد. در این راستا علاوه بر بررسی موضوع در حیطه‌ی حقوق بشر و حقوق اسلام، بررسی شکنجه به عنوان یک جرم عمومی در نظام کیفری ایران ضروری می‌باشد.

پژوهش در غالب طرح کلی زیر، در سه فصل، ارائه خواهد شد.

فصل اول: تعاریف، مفاهیم و پیشینه‌ی شکنجه

فصل دوم: وضعیت شکنجه در اسناد بین‌المللی و رویکرد نظام کیفری ایران در قبال آن

فصل سوم: تبیین رویکرد نظام حقوق کیفری اسلام در قبال شکنجه

فصل اول

مفاهیم، پیشینه‌ی و ضرورت ممنوعیت شکنجه

شکنجه به عنوان ایراد آزار به متهم جهت کسب اقرار و یا روشی خشونت آمیز در مجازات مجرمین، دارای سابقه‌ای طولانی می‌باشد. شکنجه دارای انواع جسمی و روحی بوده که هر کدام از آنها به صورت مستقیم یا غیرمستقیم اعمال می‌شده است. از قدیم الایام تا کنون اعمال شکنجه با دلایل مختلفی انجام می‌شده است. مجازات مجرم و سرعت در روند دادرسی از جمله مهم‌ترین دلایل توسل به شکنجه بوده است؛ هر چند که گاهی شکنجه به علت مسائل روانی شکنجه‌گر و یا دلایل سیاسی و قدرت‌طلبی اعمال می‌شده است. ادیان الهی و برخی از فیلسوفان و دانشمندان، از قدیم با شکنجه به مخالفت برخاستند، ولی توسل به شکنجه هم‌چنان ادامه داشت. توجه بیشتر به حقوق بشر و ایجاد نهادهای بین‌المللی سبب شد تا ممنوعیت شکنجه به عنوان یکی از حقوق اساسی بشر شناخته شود و بدین ترتیب منع شکنجه با تدابیر مؤثر و یکسانی روبرو گردد.

در این فصل ضمن ارائه تعاریف لغوی و اصطلاحی از شکنجه، به بررسی صور خاص شکنجه، دلایل شکنجه و انواع شکنجه پرداخته خواهد شد. سپس ضرورت جرم شناختن شکنجه و وضعیت شکنجه در ادوار مختلف تاریخ جهان و ایران و همچنین سیر تاریخی منع شکنجه در جهان و ایران مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

مبحث اول: تبیین ماهیت شکنجه و تعاریف مرتبط با آن

در این مبحث ابتدا مفهوم شکنجه تبیین شده، و صور خاص آن مورد بررسی قرار خواهد گرفت و در ادامه به انواع شکنجه و علل توسل به آن پرداخته خواهد شد.

گفتار اول: تعریف شکنجه، واژه‌های مرتبط با آن و تعیین صور خاص شکنجه

در این گفتار به تعریف شکنجه، سایر اصطلاحات مورد استفاده در تحقیق و همچنین مواردی که در آنها شکنجه نمودی خاص به خود گرفته است، پرداخته خواهد شد.

الف: تعریف شکنجه

توجه به مفهوم لغوی شکنجه برای درک دقیق‌تر مفهوم اصطلاحی آن خالی از فایده نیست.

۱- تعریف لغوی شکنجه

شکنجه در اصل به مفهوم شکستن، پیچیدن و عذاب دادن دزد و گناهکار بوده است.^۱ شکنجه در لغت به معنای هرگونه رنج، عذاب، عقوبت، آزار و ایذاء می‌باشد.^۲ در واقع آنچه باعث آزار جسمی یا رنج روحی شود، که معمولاً از عوامل بیرونی ناشی گردد،^۳ شکنجه نامیده می‌شود. در برخی فرهنگ‌ها بر ویژگی مستمر بودن رنج و عذاب اعمال شده نیز تأکید شده است.^۴ در واقع واژه‌ی شکنجه مبین نوعی آزار سخت و پی‌گیر می‌باشد.

^۱ دهخدا، علی اکبر، «لغت‌نامه‌ی دهخدا»، جلد ۹، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم از دوره جدید، ۱۳۷۷، ص ۱۴۴۱۰.

^۲ معین، محمد، «فرهنگ فارسی»، جلد ۲، انتشارات امیرکبیر، چاپ هفتم ۱۳۶۴، ص ۲۰۶۶.

^۳ انصاف‌پور، غلامرضا، «کامل فرهنگ فارسی»، انتشارات زوار، چاپ سوم ۱۳۷۷، ص ۶۳۸.

^۴ جلالی، تهمورس، «فرهنگ جلالی ویراست فرهنگ پایه»، به کوشش لیلا جلالی، نشر اختران، چاپ اول ۱۳۸۶، ص ۴۲۱.